

NORMIT VIERAALLE

Helge Sandøy ja Jan-Ola Östman (toim.) »Det främmande» i nordisk språkpolitik: Om normering av utländska ord. Oslo: Novus forlag 2004. 275 s. ISBN 82-7099-395-6.

HELGE SANDØYN ja JAN-OLA ÖSTMANIN toimittamassa kahdeksan artikkelin kokoelmassa »Det främmande» i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord tarkastellaan, kuinka omaan äidinkielen vaikuttavaan vieraaseen kieliainekseen on suhtauduttu Pohjoismaissa viime vuosisatojen aikana. Artikkelit luovat katsauksen kuuden pohjoismaisen kielen – islannin, fäärin, norjan, tanskan, ruotsin ja suomen – sekä suomenruotsin kielipolitiikan ja tietoisien kielenohjailun, erityisesti normittamisen, historiaan. Sandøy ja Östman ovat katsauksen tueksi koonneet kronologiset listat kunkin kieliyhteisön tärkeimmistä normittamiseen ja yhteiskuntaan liittyvistä tapahtumista sadan viime vuoden ajalta. Artikkeleissa käydään läpi myös muutoksia, joita on tapahtunut muun muassa vierassanojen mukauttamisessa ja oikeinkirjoitusohjeissa. Teos on osa *Moderne importord i språka i Norden* -kirjasarjaa ja samanimistä Pohjoismaiden kielineuvoston käynnistämää projektia. Artikkelit on kirjoitettu ruotsin, norjan ja tanskan kielellä.

Kielet voivat lainata toisiltaan kaikkia kielenaineiksia äänteistä lauserakenteisiin ja kieliopillisista morfeemeista diskursiivisiin (Campbell 2004: 62). Ensimmäisiä lainautuvia vieraita elementtejä ovat sanat (Thomason ja Kaufman 1988: 37), joiden kielipoliittiseen vastaanottoon »Det främmande» i nordisk språkpolitik -teoksessa perehdytään. Esimerkiksi suomen yleiskielen sanastosta arviolta noin viidennes on vierasperäisiä sanoja (Sajavaara 1989: 64). Leksikaalisen purismin lisäksi pohjoismaiselle kielenhuollolle on ollut ominaista myös syntaktisten raken-

teiden kotoperäisyyden vaaliminen, joskin perinteisesti kaikki muutkin kielen tasot on pyritty säilyttämään mahdollisimman puhtaina vieraista vaikutteista.

KIELENOHJAILUN HISTORIAA POHJOISMAISSA

Helge Sandøy ja Jan-Ola Östmanin artikkeli »Språkpåverkan och ansvar inom språkpolitik i Norden» johdattaa kirjan aihepiiriin; muissa kokoelman artikkeleissa keskitytään aina yhden kieliyhteisön kielipolitiikkaan. Sandøy ja Östmanin mukaan kielenohjailun merkitys Pohjoismaissa on korostunut silloin, kun jonkin koettu uhkaavan omaa kieltä tai kun on ollut poliittisesti tärkeää osoittaa itsenäisyyttä. Kielellä ja kulttuurilla on korostettu kansallista yhtenäisyyttä sekä eroa muista kielistä ja kulttuureista erityisesti 1800-luvun puolivälin jälkeisessä Tanskassa, Suomessa ja Norjassa.

Sandøy ja Östman muistuttavat, että kun jonkin koetaan uhkaavan kieltä, kiinnitetään huomiota yhtäältä kielen asemaan ja käyttöalaan, toisaalta sen selkeän normiston luomiseen. Ensiksi mainitusta käy esimerkkinä keskustelu suomenruotsin statuksesta. Artikkelissaan »Finlandssvensk språknormering» LEILA MATTFOLK, ÅSA MICKWITZ ja Jan-Ola Östman esittelevät etenkin sanomalehdissä käytyä keskustelua siitä, kuuluisiko suomenruotsin seurata Ruotsissa kehitettyjä ja kehitettäviä ruotsin kielen normeja vai tulisiko sillä olla oma, Suomessa kehitettävä normijärjestelmä. Kielenohjailun normityötä puolestaan on esimerkiksi se, että virallisen kielen-

▷

huoltoelimen kielitieteen ja muiden alojen asiantuntijat laativat jonkin normin, kuten vierassanan kirjoitus- ja ääntöasun suosituksen, ja tiedottavat siitä.

Artikkeleissa esitettäviä kielenohjailun historioita yhdistää se, että niiden merkkipaaluina mainitaan niin kielenhuoltajia, yhdistyksiä ja instituutioita kuin sanakirjoja. Esimerkiksi JÓGVAN Í LON JACOBSEN käy artikkelissaan »Den officielle normering av færøsk» läpi fäärin kielenohjailun vaiheita juuri esittelemällä kielen keskeisimmät puristit, kielenhuoltoelimet ja sanakirjat. Paitsi itseään eri sukupolvien kielenhuoltajat edustavat aikaansa. Sanakirjat ja -listat sekä käsikirjat puolestaan ovat tärkeimmät normista tiedottamisen väylät (Reuter 1979: 128), kun taas yhdistykset ja instituutiot on perustettu etsimään vastauksia akuutteihin kielikysymyksiin. Sandøyn ja Östmanin mukaan karkeasti sanottuna 1800-luvun Pohjoismaissa kieltä ohjailivat ministeriöt ja 1900-luvulla sitä huolsivat kielilautakunnat. Artikkeleissa korostuu lautakuntien perustamisen merkitys pohjoismaisille kielille, kieliyhteisöille ja kielenhuollolle.

Kielenohjailun historiaa ymmärtääkseen on tunnettava lisäksi niin valtion kuin yleisenkin historian vaiheet ja kielikulttuurin poliittinen merkitys. Esimerkiksi MARTIN RANSGART kirjoittaa artikkelissaan »Den svenska språkvårdens syn på importord under 1800- och 1900-talet», että Ruotsin kulttuuri- ja yhteiskuntaelämään sekä ruotsin kieleen vaikutti 1600-luvulta 1800-luvun alkuun Ranska ja ranskan kieli, sitten Saksa ja saksan kieli – Euroopan kultoloinenkin kulttuurikeskus kielineen. Suomen kielikulttuurin poliittinen arvo alkoi nousta 1850-luvulta lähtien, kun suomesta tahdottiin käyttökelpoista kieltä kaikille yhteiskunnan aloille.

POHJOISMAIDEN ULKOINEN JA SISÄINEN VAIKUTUS

Latinalais- ja kreikkalaisperäiset sanat muodostavat ydinosan kautta maailman levineistä kansainvälisistä sanoista (Sajavaara 1989: 74). Artikkelissaan »Normering av främmande ord i finskan» PIRJO HIIDENMAA ja PIRKKO NUOLIJÄRVI nimeävät kansainvälisen sanojen valtakaudeksi suomen kielessä ajan 1880-luvulta 1970-luvulle. Englannin kielen kansainväliseen käyttöön levittämiä ilmauksia eli anglismeja on suomeen vironnut 1960-luvulta lähtien. Myös muissa kielissä englannin vaikutus on ollut viime vuosikymmeninä tuntuva. Esimerkiksi MARGRETHE HEIDEMANN ANDERSENIN, ERIK HANSENIN, PIA JARVADIN ja JØRGEN SCHACKIN artikkelissa »Dansk fra skandinavismen til i dag» Hansen kertoo tanskan yleiskieleen tulleen vuosina 1955–1975 hieman yli 700 sanaa englannista.

Hiidenmaan ja Nuolijärven mukaan suomen kielessä kansainvälisiin sanoihin ja anglismeihin ei ole suhtauduttu samalla tavoin: Kansainvälisiä sanoja on pyritty mukauttamaan (esim. *instituutio*, *matematiikka*), ja niitä on pidetty kielen rikkautena ja siltana muihin Euroopan kieliin. Englantilaisperäisille sanoille on yritetty löytää kotoisia käännösvastineita (esim. *käyttötuki* < engl. *help desk*) jopa sanansepityskilpailujen kautta. Englannin on pelätty kaventavan äidinkielen käyttöä tai muuttavan kieltä radikaalisti aina tyyliin ja retoriikkaan asti (Chesterman 2005: 123–124). Samoin myös Helge Sandøy kertoo artikkelissaan »Norgisering og fornorskning», että Norjassa on järjestetty englannin kielen vaikutuksen vastaisia Anglonorsk-kampanjoita iskulausein *Bruk hodet, snakk norsk ja Norsk i nye tusen år*.

Sanojen lainaaminen on tavallista myös erikoisalojen kielissä. Esimerkiksi Nyky-suomen sivistyssanakirjassa lainattuja ter-

mejä on noin 70 prosenttia kaikista haku-sanoista. (Haarala 1989: 259.) Sandøyn mukaan esimerkiksi urheilukommentaattorien ja -toimittajien kielestä soljuu vierasperäisiä alan termejä myös yleiskieleen, ja näin ammattikielessä ja yleiskielessä käytettävän terminologian raja hämärtyy. Toisaalta myös erikoisalojen sanaston kotoistamisella on Pohjoismaissa pitkä perinne.

Myös Pohjoismaiden sisäisten kielten on pelätty rappeuttavan toisiaan. ARI PÄLL KRISTINSSON kirjoittaa artikkelissaan »Offisiell normering av importord i islandsk», että islanti on yrittänyt karttaa tanskalaisia vaikutteita. Edelleen Mattfolk, Mickwitz ja Östman toteavat suomenruotsin välttelvän lainasanoja suomesta. Suomen ruotsinkielisillä alueilla on kirjoittajien mukaan vallalla käsitys, että suomi on ruotsille peräti suurempi uhka kuin englantia. Lisäksi Ruotsissa puhuttavan ruotsin puhujiin verrattuna suomenruotsin puhujien on katsottu suhtautuvan puristisemmin ulkoa tuleviin kielellisiin vaikutuksiin.

Artikkeleissa muistutetaan, että skandinaavista kieliyhteyttä ja skandinaavisten kielten keskinäistä ymmärrettävyyttä on pyritty myös edistämään: Skandinavismina tunnettu ajattelu syntyi nationalismien ja romantiikan perillisenä 1800-luvulla, kun yhteinen kulttuuriperintö, kieli ja historia loivat Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Skandinaavista ja pohjoismaista kieliyhteyttä on harjoitettu myöhemminkin, ja esimerkiksi pohjoismaisissa kokouksissa on pyritty löytämään yhteinen linjaus myös vieraan vaikutuksen kohtaamiseen.

TÄMÄNHETKINEN KESKUSTELU

Mielenkiintoisinta ajankohtaista tietoa »*Det främmande*» i nordisk språkpolitik -teokseen tuo Mattfolkin, Mickwitzin ja Östmanin vuonna 2003 tekemä kysely

suomenruotsista, sen normittamisesta ja vierasperäisistä sanoista. Kyselyyn vastasi kielentutkijoita, kielitieteilijöitä, opettajia ja tulevia opettajia. Avoimilla kysymyksillä tiedusteltiin muun muassa, ovatko suomenruotsi ja ruotsinruotsi yksi ja sama kieli, kuinka englantilaisperäisiin sanoihin tulisi suhtautua ja ovatko vierasperäiset sanat uhka vai inspiraation lähde.

Tämänhetkisessä kielikeskustelussa Suomessa korostetaan Hiidenmaan ja Nuolijärven mukaan toisaalta sitä, että vierasperäiset sanat ovat kansainvälistymisen kannalta suositavia, ja toisaalta esitetään usein kysymys, miksi käyttää vierasta ilmaisuja, vaikka omaakin ilmaisu olisi tarjolla. Hiidenmaa ja Nuolijärvi kuitenkin huomauttavat, että kotoinen ilmaus saattaa joskus tuntua epäaidolta: esimerkiksi kotoperäiset sijamuotojen nimet *nimentö*, *omanto*, *osanto* ja niin edelleen eivät koskaan saavuttaneet suosiota. Lainatun ilmauksen ja oman ilmauksen välillä voi olla myös tyyliero (vrt. esim. *keittiö* ja *kyökki*). Kirjoittajat ehdottavat, että typologisten erojen tarkastelun lisäksi vierasperäisten sanojen tutkimuksessa olisikin tarve kiinnittää huomio lainasanojen tyyliarvoon.

Kiivasta keskustelua herättää myös anglismien käyttö. Hiidenmaa ja Nuolijärvi kuitenkin karrikoivat, että innokkaimmat anglismien käytön vastustajat ovat lehtien yleisönosastoilla kirjoittelevat amatöörikie-lenhuoltajat. Sandøy ja Östman kuin vastaavat näille todetessaan, että koska kieli ja kulttuuri eivät ole staattisia vaan muiden kielten ja kulttuurien kanssa kehittyviä, ei näin ollen tarvitsisi myöskään erotella sitä, mikä kielessä on omaa ja mikä vierasta. Vaikka vieraaseen kieliainekseen suhtautuminen on puhuttanut vuosisatoja, aihe pysyy ajankohtaisena, koska kielet ovat alati yhteydessä toisiinsa kieliin. ■

TARU VIINIKAINEN

Sähköposti: taru.viinikainen@joensuu.fi

▷

LÄHTEET

- CAMPBELL, LYLE 2004: *Historical linguistics: An introduction*. Edinburgh University Press.
- CHESTERMAN, ANDREW 2005: Englanti globaalina ja eurooppalaisena *lingua francana*. – Marjut Johansson & Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipoliittikkaa ja käytäntöä* s. 115–128. Helsinki: Gaudeamus.
- HAARALA, RISTO 1989: Sanat tiedon ja taidon palveluksessa. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 259–275. Porvoo: WSOY.
- Nykysuomen sivistyssanakirja*. Toimittanut Silva Sola & Arvo Keinonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1973.
- REUTER, MIKAEL 1979: Språknämndernas roll i normbildningen. – Erik Hansen & Peder Skyum-Nielsen (toim.), *Sprognormer i Norden: Indlæg ved et fællesnordisk symposium i København, oktober 1978* s. 125–135. København: Akademisk Forlag.
- SAJAVAARA, PAULA 1989: Vierassanat. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 64–109. Porvoo: WSOY.
- THOMASON, SARAH GREY – KAUFMAN, TERRENCE 1988: *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.